

Veronika Kindlová: Českoslovenští Němci odsunutí do NDR: Mezi funkcionáři východoněmeckého režimu byli i rodáci z Československa

Český rozhlas Plus, 13.5.2023

Komentář:

Odsunuté československé nebo chcete-li sudetské Němce si většinou spojujeme s oblastmi někdejšího západního Německa, především s Bavorskem, které je jejich tradičním zastáncem. Sídlí tu řada politických kulturních a sociálních sudetoněmeckých organizací a také se tu konají pravidelné sudetoněmecké dny. Jenže významný počet Němců byl vysídlen také do pozdější Německé demokratické republiky, tedy východního Německa. Přestože se mnozí podíleli na tamním režimu, se o nich před rokem 89, ale ani později i příliš nemluvalo. Jak se jim v NDR žilo. Mohli se hlásit ke svému původu a sdružovat se. Jak se k nim východoněmecký režim choval? Na to se pokusíme odpovědět v příštích minutách a také si představíme některé zajímavé osudy. Příjemný poslech přeje a od mikrofonu zdraví Veronika Kindlová. Odsunuté československé, nebo chcete-li sudetské Němce, si většinou spojujeme s oblastmi někdejšího západního Německa, především s Bavorskem, které je jejich tradičním zastáncem. Sídlí tu řada politických, kulturních a sociálních sudetoněmeckých organizací a také se tu konají pravidelné Sudetoněmecké dny...

Jenže významný počet Němců byl vysídlen také do pozdější Německé demokratické republiky, tedy východního Německa. Přesto, že se mnozí podíleli na tamním režimu, se o nich před rokem 89' ale ani později příliš nemluvalo.

Jak se jim v NDR žilo? Mohli se hlásit ke svému původu a sdružovat se? Jak se k nim východoněmecký režim choval? Na to pokusíme odpovědět v příštích minutách. A také si představíme některé zajímavé osudy.

Příjemný poslech přeje a od mikrofonu zdraví Veronika Kindlová:

Začít musíme samozřejmě na konci 2. světové války. Poražené Německo bylo tehdy rozděleno na několik okupačních sektorů spravovaných jednotlivými vítěznými mocnostmi. Nás bude zajímat část Německa, kterou dostali do správy Sověti. Šlo o dnešní spolkové země Braniborsko, Durynsko, Meklenbursko-Přední Pomořansko, Sasko, Sasko-Anhaltsko a kousek Dolního Saska. A východní Berlín. Konec války to je samozřejmě také odsun německého obyvatelstva z československých území. Celkem jich bylo vyhnáno kolem 3 milionů. Kolik jich skončilo právě v sovětské zóně? Na to už se ptám historika Tomáše Malínka z Ústavu pro

studium totalitních režimů, který se zabývá vztahem socialistického Československa a Německé demokratické republiky...

Tomáš Malínek:

Bylo to přibližně něco přes 800000 vlastně té sovětské okupační zóny nebo později NDR přišlo z východu dohromady něco přes 4 miliony uprchlíků a vyhnanců. A ti Němci s Československo byly něco přes 800000 z nich.

Otázka: Existoval nějaký výběr, kdo půjde do té východní zóny, kdo na západ?

To je dost komplikovaná otázka, protože jeden faktor byl samozřejmě geografický. To znamenalo, že třeba ze severních Čech logicky ty transporty těch vysídlenců směřovaly do té sovětské okupační zóny. Naopak třeba transporty z jižní Moravy směřovaly do sovětské okupační zóny Rakouska, takže tam byl nepochybně ten geografický faktor, ale vůbec celé to vysídlení muselo být v první řadě, a především nějak koordinováno s těmi vojenskou správou v těch jednotlivých okupačních zónách Německa, popřípadě Rakouska a vlastně ty okupační orgány měly právo na to kdykoliv si určit nějaké zvláštní podmínky pro to vysídlení a mohly také třeba vyhlásit stop stav, že už nechtějí žádné uprchlíky přebírat. A to byl právě třeba případ té sovětské okupační zóny Německa, že třeba ten tzv. divoký odsun a začátek toho organizovaného odsunu zhruba do konce roku 45 se odehrával především směrem do té sovětské okupační zóny. Tak ale pak byla přeplněna a sovětské generálové nebo vojenská správa se rozhodla, že už nebude přijímat uprchlíky z Československa. Takže tam asi na půl roku byl vyhlášen stop a zhruba od ledna do léta roku 46 ten organizovaný odsun probíhal primárně do americké okupační zóny, to znamená hlavně do Bavorska, do Hesenska. Do té sovětské okupační zóny nešel skoro nikdo. A pak to zase bylo obnoveno a zase se to mohlo nějak rovnoměrně dělit.

Otázka: A co ty známé Antifa transporty?

Tak ty byly vlastně organizovány po vzájemné dohodě českých komunistů, východoněmeckých komunistů a samozřejmě s tou vojenskou okupační správou. Ti lidé, kteří do těch transportů byli zařazeni, zpravidla byly v případě té sovětské okupační zóny většinou předváleční komunisté a menší část z nich tvořili sociální demokraté. Ale ty Antifa transporty sociálních demokratů opravdu primárně směřovaly do toho amerického okupačního pásma Německa. Ti lidé, kteří tam byli zařazeni, měli výrazně lepší podmínky, to znamená, mohli si

vzít mnohem větší část svého majetku, vlastně téměř vše, co bylo movité, si mohli vzít s sebou. A celkově to probíhalo za lepších podmínek. Byli převezeni do Saska a tam vlastně teprve probíhal nějaký jako poměrně přísný výběr, který organizovali ti východoněmečtí komunisté a tam si vlastně z nich vybírali vhodné kádry pro některé funkce v administrativě, ve správě nebo uvnitř té samotné strany. Ale existují různé studie na to, jak to probíhalo a často se shodují na tom, že ti českoslovenští komunisté německé národnosti z toho často byli dost zklamaní. Že vlastně na ně nečekaly úplně ty funkce, které si představovali a že ty nejúspěšnější kariéry, o kterých ještě budeme mluvit, byly vyhrazeny relativně úzkému okruhu lidí, kteří opravdu dosáhli nějakých významných kariérních úspěchů v rámci komunistické strany nebo potom později s SED.

Komentář:

S E D. Sozialistische Einheitspartei Deutschlands. Tedy sjednocená socialistická strana Německa, vedoucí komunistická strana východního Německa. Někteří sudetští Němci se do východního Německa dostali poněkud jinou cestou než přímo z Československa. A sice přes sovětské zajetí. Vojáci Wehrmachtu zde byli drženi i mnoho let po válce, mnozí zajetí nepřežili. Jiní se tu naopak připravili na budoucí kariéru v socialistickém východním Německu. Sověti totiž některé ze zajatců posílali do tak zvaných Antifa-Schule. Kurzů, kde byli převychováváni v marxistickém duchu. Byli mezi nimi i vojáci původem z Československa. Například třeba Kurt Blecha. Rodák z Ústí nad Labem, ročník 1923. V 18 letech vstoupil do NSDAP a narukoval na východní frontu. V roce 1943 padl do sovětského zajetí, kde vstoupil do protinacistického Národního výboru Svobodné Německo. Zároveň začal navštěvovat Antifaschule. V roce 1945 byl propuštěn a odešel rovnou do sovětské zóny. Téměř okamžitě vstoupil do SED. Vystudoval žurnalistiku a psal do komunistických tiskovin. O něco později začal působit v orgánech cenzury, až v roce 1958 se stal vedoucím tiskové kanceláře u předsedy Rady ministrů NDR, tedy východoněmecké vlády. Z titulu své funkce měl Kurt Blecha především kontrolu nad všemi novinami a časopisy, které nespádaly přímo pod komunistickou stranu. To znamená, že tato periodika cenzuroval a ovlivňoval, co se v nich bude nebo nebude psát. Pánem nad nekomunistickým tiskem byl ústecký rodák Kurt Blecha až do roku 1989. Zemřel v roce 2013.

Ale zpátky do poválečných časů, za historikem Tomášem Malínkem....

Otázka:

Známe příběhy od odsunutých Němců o tom, jak to bylo hrozně těžké po válce, jak žili, jak se pro ně stavěly různé provizorní domy, jak se setkávali i s nepřátelským přijetím ze strany toho místního domácího obyvatelstva. Dělo se toto i v té sovětské zóně, že třeba si nevěděli rady, co s nimi?

Tomáš Malínek:

To bylo naprosto stejné. Vlastně ty uprchlíky tam nikdo nevítal s otevřenou náručí. Bylo třeba je někde ubytovat, což se zpočátku dělo v nějakých provizorních táborech, případně ve školách, kde se zrovna nevyučovalo. Pak ta okupační správa je přidělovala lidem jakoby do domů nebo na statky, často na venkov. A to velmi často museli jakoby vynucovat pod nějakou pohrůzkou, protože ty místní si samozřejmě nepřáli sdílet střechu nad hlavou s někým, koho neznali. Oni úplně jednoduché to neměl ani ti antifašisté, kteří když tam přijeli - i když se stali členy komunistické strany - tak tam už přece jenom byly vybudované nějaké struktury a bylo to pro ně dost obtížné se tam nějakým způsobem prosadit. A stejně jako na tom západě ti lidé se často setkávali s osočováním, že to vyhnání je vlastně jako jejich vina, že si za to sami můžou, případně, že dokonce celá ta válka byla kvůli nim a že oni to vlastně všechno zapříčinili. Rozdíl oproti tomu západním Německu byl ten, že tuto tu rétoriku vlastně přebíralo i to vedení komunistické strany na východě. Protože ten oficiální postoj strany k vysídlení vlastně byl úplně stejný, jako tomu bylo třeba v Československu nebo v Polsku: že ti vyhnání lidé si za to mohli sami a byl to pro ně nanejvýš spravedlivý trest, zatímco samozřejmě v tom západním Německu, tam ta rétorika byla naprosto opačná. Tam až dlouho do 60. let všechny hlavní politické strany požadovaly návrat k hranicím Německa z roku 37 a bezpodmínečný návrat uprchlíků i do Československa. Nikdo tedy na Západě nezpochybňoval hranice Československa. To se nedělo, aspoň tedy u těch hlavních politických stran, ale ten návrat nebo to právo na návrat do vlasti, to byl naprostý mainstream v těch západoněmeckých politických stranách.

Komentář:

Před lety jsme se na ostrově Usedom seznámili s paní, která se narodila ve Vrchlabí. Říkala nám, že na ostrově je Němců z Československa hodně. Dají se prý poznat jednak tak, že na zahrádkách mají kromě květin také brambory, fazole, cibuli... Dalším poznávacím znamením je jiná kuchyň a zejména používání kmínu. Kdo vaří brambory s kmínem, a ne se zelenými

natěmi a libečkem, jak je v Německu zvykem, ten má prý kořeny v Čechách. Z toho plyne další otázka na Tomáše Malínka: Byli odsunutí Němci rozmísťováni nějak cíleně, třeba právě na zmíněný sever?

Tomáš Malínek:

System v tom rozmísťování určitě byl. Primárně určený zase teda tou sovětskou okupační správou. Meklenbursko-Přední Pomořansko obecně byl vlastně hlavní destinace, kam ti uprchlíci byli směřováni apod. Podobně to rozdělávání probíhá v západním Německu. To znamená, že to Meklenbursko-Přední Pomořansko byla před válkou nejméně osídlená a vlastně nejméně urbanizovaná část té sovětské okupační zóny. Takže to byl převážně málo osídlený zemědělský kraj, takže tam směřovala hlavní část vlastně v těch uprchlíků z východu nebo těch přesídlenců. Nemělo příliš smysl z pohledu těch okupačních orgánů směřovat ty lidi třeba do Saska, protože tam v Drážďanech, Chemnitzu, v Lipsku mnohdy ten bytový fond nestačil ani pro ty lidi, kteří tam tu válku nějakým způsobem přežili. Takže vůbec vlastně nebylo kde ty lidi ubytovat. Zatímco na tom venkově, kde byly hospodářství, statky, tak tam ty lidi nejenom, že mohli ubytovat v nějakých důstojnějších prostorách, které nebyly poničené válkou nebo nálety, a navíc tam mohli pracovat. Je to úplně analogická situace k tomu západním Německu, kde ti uprchlíci primárně směřovali do tehdy agrárního Bavorska. A nemělo smysl posílat je třeba do Hamburku, Brém nebo Kolína nad Rýnem, kde by stejně nebylo žádná možnost ubytování pro ně. A vlastně ono se to hodně po tom podepsalo i na té dlouhodobé skladby obyvatelstva. Meklenbursko-Přední Pomořansko to, že podle těch poválečných statistik někdy na konci 40. let téměř každý druhý obyvatel této země byl uprchlík.

Komentář:

Nesmíme zapomínat, že Němci z Československa nebyli jediní uprchlíci, kteří po válce do Německa, ať už bylo pod jakoukoli správou, přicházeli.

Německá menšina byla vyháněna z řady zemí na východě Evropy, ale především: kvůli posunutí německo-polské hranice ve prospěch Polska muselo opustit domovy na osm milionů Němců z Pomořanska, Slezska a východního Pruska.

Tomáš Malínek:

Co se týče Němců z Československa, tak pro ně bylo tou primární destinací, kam je ta okupační správa umísťovala, tak to bylo o Sasko-Anhaltsko a Durynsko. Potom až s určitým odstupem následovalo právě Meklenbursko-Přední Pomořansko, Sasko, Braniborsko, ale to

už to už daleko menší míře. Je docela zajímavé, že úplně zpočátku ty okupační úřady vůbec nepočítaly s tím, že třeba Sasko by měla být země, která by někoho měla přijmout. Byla to industriální země, kde byl zničený bytový fond, kde byly zničené továrny. Takže si mysleli, že tam ani nemá smysl zkoušet je přesídlit. Ale v tom zmatku těch prvních poválečných měsíců vlastně nikdo, ani ta civilní správa Německa, ani ta okupační vojenská správa neměla úplně prostředky možnosti plně kontrolovat proud těch přesídlenců. Takže potom později i z toho Saska se stala země, kde byli ti přesídlenci nebo vyhnanci ponechání nebo získali právo, tam zůstanou. Ale jak říkám, podle těch tehdejších statistik těmi regiony, které primárně přijímaly ty vysídlené z Československa, to bylo Sasko-Anhaltsko a Durynsko.

Otázka:

V souvislosti s tím jsem si chtěla taky zeptat: Němci odsunutí třeba zrovna konkrétně do Bavorska, pomohli takovému tomu bavorskému hospodářskému zázraku, protože to často byli dělníci. Je známý případ lidí, kteří byli odsunuti z Jablonce a odnesli si odtamtud umění dělat bižutérii, které provozovali v Bavorsku a nakonec začali konkurovat jablonecké bižuterii. Stejně tak textiláci, přadláci, ti všichni ten svůj um odnesli na ten západ a podíleli se teda na tamním hospodářském zázraku. Stalo se něco takového na východě? Využila NDR nějaké zvláštní schopnosti Němců z Československa?

Tomáš Malínek:

To byla vlastně jediná výjimka z pravidla Němce z jednoho regionu neponechávat pohromadě. Právě ta pracovní kvalifikace byla je jeden z mála příkladů, kde se to tak mohlo dít. Tak třeba zrovna ti lidé z Jablonce a z okolí se ocitli nejenom v Bavorsku, ale část z nich také v Braniborsku, kde také zahájili výrobu bižuterie. A to třeba byl příklad, kde vyloženě té okupační správy záleželo na tom, aby ti lidé zůstali pohromadě. A byl to analogická situace třeba k rybářům z východního Pruska, které také nepřesídlil někam do Saska, ale na baltské pobřeží, aby pokračovali v tom, co uměli nejlépe. To znamená chytání ryb. Československé pohraničí, kde žili Němci, byla oblast z větší části industrializovaná a tak sovětská okupační správa vyloženě měla zájem na tom, aby odtamtud proudily především lidi s nějakou vyšší kvalifikací, kvalifikovaní dělníci. Což se naopak rozcházelo se zájmy Československa. Takže když se sestavoval nějaký seznam, jak postupně v nějaké časové ose mají ti lidé odcházet do Německa, tak kvalifikovaní dělníci a rolníci, kteří obhospodařovali zemědělskou půdu, byli zařazeni až úplně nakonec, aby mohli ještě v letech 45, 46 zasít, sklídit atd... A naopak sovětská okupační správa je chtěla mít v Německu co nejrychleji. Je zajímavé, že někteří

důstojníci sovětské okupační správy dokonce posílali požadavky, aby se ti dělníci přistěhovali do východního Německa i s nářadím, které používali k výkonu svého povolání. Ony ty stroje a nářadí, taky třeba ta sovětská okupační správa mohla konfiskovat jako reparace. Stejně jako odmontovávali koleje a odváželi je do sovětského svazu, takže pak všechny trati byl jenom jednokolejné. Čili z pohledu sovětské okupační správy bylo úplně nejlepší, když přicházeli na to území, kde měli kontrolu, právě kvalifikovaní dělníci z Československa.

Komentář:

Na chvíli povídání o obecných podmínkách Němců z Československa v NDR přeručíme a představíme si další konkrétní osud. Opět to bude člověk, který to ve svém oboru v rámci východního Německa dotáhl vysoko.

Je to historik Eduard Winter.

Narodil se v roce 1896 v Hrádku nad Nisou. Vystudoval studoval teologii a filozofii a byl vysvěcen na kněze a vyučoval na teologické fakultě v Praze. Stal se významným představitelem německého katolického mládežnického hnutí. Postupně se ale s katolickou církví rozcházel a posouval se k nacionálnímu sudetoněmeckému prostředí.

Publikoval tehdy několik prací o filozofii a dějinách myšlení. Více o nich, i Winterových postojích, poví historik Jiří Němec z filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, autor knížky *Eduard Winter. Zpráva o originalitě a přizpůsobení se sudetoněmeckého historika*

Jiří Němec:

Ty práce měly určit naturalisticky jako důraz nebo ráz, ale nebyly šovinistické vůči českému prostředí. On v roce 1938 publikoval knihu, která se mnoho 1000 let duchovního zápasu, což bylo práce, kterou já osobně považuji, a i v té době ji takto považovali, za výraz snahy o tom, že dva národy, Češi a Němci, mohou žít v jedné zemi společně. On byl historik dějin filozofie a dějin idejí a ten Kane filozofie, že dělat, protože takový dějinný idejí a dějiny filozofie. A ten hlavní hrdina, kterému se věnoval, byl Bernard Bolzano. A Bolzana vyzdvihoval právě jako toho, kdo byl jednak reformní katolík - což souviselo s tím jeho katolickým přístupem, a za druhé, kdo nebyl nacionalista, kdo říkal, že je potřeba, aby ty dva národy žily společně v jedné zemi. Naopak dokonce, kdo říkal, že to nejsou ve skutečnosti dva národy, ale je to jeden lid se dvěma jazyky. To byl ten bolzanovský bohemismus. A ten Winter do značné míry v 30. letech reinterpretoval a vtělil do své práce, což byla syntéza náboženských dějin českých zemí od hlubokého středověku až do Masaryka.

Komentář:

V roce 1939 Eduard Winter vstoupil do NSDAP. O rok později se navzdory tomu, že byl vysvěcen na kněze, dokonce oženil. Za což byl exkomunikován. Za protektorátu se posunul k nacionálnímu socialismu a svůj bolzanovský pohled o jednom národu dvou jazyků posunul ke spolupráci národů v rámci Říše. V protektorátních časech Winter působil v Říšské nadaci pro vědecká bádání Reinharda Heydricha. V jejím rámci vedl archiv pro východoevropské duchovní dějiny. Po skončení války velice stál o to, aby mohl v Československu zůstat. Dokonce se prý nechal slyšet, že by se klidně stal i komunistou, jen aby nemusel odcházet...

Jiří Němec:

Edward Winter byl v tomto ohledu úplně odlišný od mnohých těch lidí, kteří tam byli nějakým způsobem opravdu vysídlení. Třeba nejvýznamnější historik toho sudetoněmeckého ražení Wilhelm Wostry, to byl starý pán už v té době a ten byl v posledních letech protektorátu pověřen, aby napsal takovou velkou práci o českých dějinách, takového jakoby Antipalackého. Pocházel ze Žatce a dostal se do východního Německa. Tam ale přežíval na nějaké evangelické faře dosti jako bídným způsobem. Situace se mu začala trošičku ekonomicky zlepšovat teprve v okamžiku, kdy se do východního Německa dostal Winter, protože Winter měl za manželku ženu, která byla z Maurachu, z Tyrol, z Rakouska a on se hlásil k tomu, že je rakouský státní občan a tudíž že není německý státní občan. A tak Winter odchází hned po válce někdy v červenci 1945 do Vídně a tam se dlouhé měsíce snaží dostat na tamní univerzitu, aby ten převzal profesuru pro východoevropské dějiny. Ale to se mu nedařilo, protože Rakousko bylo katolické a

A on jako někdejší kněz, který byl exkomunikován, protože se oženil, tak měl spoustu nepřátel v katolické církvi, která ho odmítala v Rakousku akceptovat. On se v té Vídni pohyboval hodně levicových kruzích, sociálně demokratických a komunistických kruzích a s jejich pomocí se snažil prosadit proti mocné katolické církvi. A to se mu nepodařilo. Jeho přátelé mu nakonec pomohli najít cestu do východního Německa. Tam dostává v době, kdy právě dostal rakouské občanství a odjíždí tedy jako rakouský státní občan. Žádá na univerzitě v Halle Wittenberg, že by převzal jednu z prvních profesur pro východoevropské dějiny, což

bylo samozřejmě profesura, která nebyla úplně dosud obvyklá, ale byla velmi žádaná tou sovětskou správou.

A Winter z toho dokázal těžit. Ono se mu to trošku seběhlo, že sám se během války začal věnovat hodně otázkám východních církví, v podstatě vztahu mezi Moskvou a Římem. A toto téma se stalo jedním z těch, kterým se později věnuje i v tom východním Německu, byť ne jako tomu svému hlavnímu tématu, A později o tom napíše rozsáhlé texty. Winter se dostává do sovětské okupační zóny v roce 1947. O tom, že zde univerzity hledají nové profesory jako náhradu za bývalé nacistické, se dověděl od svého bratra, který sem byl skutečně vysídlen. Winter se této šance chytil. Zapřel tedy, že byl dříve v NSDAP....

Komentář:

.....ovšem jeho komunističtí kolegové pravdu odhalili, a využívali ji k nátlaku na něj, když bylo potřeba. Eduard Winter se zanedlouho navzdory své minulosti stal rektorem univerzity v Halle, v roce 1950 ale přijal nabídku od Humboldtovy university v Berlíně na místo profesora východoevropských dějin. Zdejší seminář pak přebudoval na Institut dějin národů Sovětského svazu. Zde pak vychoval řadu marxistických historiků orientovaných na dějiny východní Evropy.

Jak říká Jiří Němec, navázal na svou někdejší práci v Heydrichově říšské nadaci, kde se zabýval duchovními dějinami

Jiří Němec:

O dlouhou dobu už od přelomu 20. a 30. let se zajímal třeba také o ukrajinské problémy. Začal se věnovat náboženské situaci na Ukrajině. Nejprve své texty nabízel nacistům, kteří situaci nerozuměli, a tak jeho práce potřebovali k tomu, aby se při okupaci Ukrajiny orientovali. A později, když pobýval v NDR, tak je nabízel nebo respektive vydával v rámci svého Ústavu pro dějiny národů Sovětského svazu.

Komentář:

Na berlínské univerzitě zůstal Winter až do důchodu. Platil ve svém oboru za předního odborníka. Přesto k němu byl režim ostražitý, Stasi na něj nasadila několik donašečů z řad studentů.

Eduard Winter se ale za východoněmecký komunistický režim stavěl. Absolvoval například zvláštní kurz o marxismu, o kterém se vyjadřoval s vděčností, že mu otevřel oči a umožnil pochopit fungování východoněmeckého zřízení. Údajně byl Winter přítomen i na oslavě Stalinových sedmdesátin. Po celý život požíval vážnosti:

Jiří Němec:

Konce 80. let vyšla práce, která se jmenovala průkopníci východoněmeckého dějepisectví, kdy bylo zmíněných 16 historiků zmíněných a mezi nimi dva původem z českých zemí. A jeden z nich byl Eduard Winter. Winter byl opravdu vnímán jako takový ten původně buržoazní historik, který poznal tu správnou cestu dějin a přidal se na tu správnou stranu marx-leninského světového názoru.

Komentář:

K osobnosti Eduarda Wintera ještě dodám, že celý život si ponechával rakouské občanství. Několikrát navštívil svoji rodnou zemi, i když se zdá, jak podotýká Jiří Němec, že československá StB neviděla jeho pobyt v zemi jako žádoucí. V 60. letech dokonce v Československu vystoupil na historické konferenci.

Také je potřeba říci, že on i jeho někteří žáci nebo spolupracovníci, jako byl například rodák z Novopacka historik Anton Blaschka, kterého Winter přivedl na univerzitu v Halle, nastolovali témata týkající se českých zemí a udržovali je v povědomí odborné veřejnosti.

Eduard Winter zemřel v roce 1982 v Berlíně.

Komentář:

Sudetoněmecké krajanské sdružení pro všeobecnou pomoc a hájení zájmů vyhnanců. Křesťanské sdružení Ackermann-Gemeinde, literární Adalbert Stifter Verein. Sociálně demokratický Seliger Gemeinde. To jsou názvy těch nejznámějších z velkého množství organizací, které si odsunutí Němci z Československa zakládali v západním Německu. Vedle nich vznikly i desítky spolků, které sdružovaly své členy podle měst a obcí, odkud byli vysídleni a které udržovaly vzpomínky na starý domov. A to nemluvím o každoročním Sudetoněmeckém dni...

A co Němci odsunutí do východního Německa? Mohli ti se sdružovat na základě toho, že pocházejí z Československa? Co na to Tomáš Malínek?

Tomáš Malínek:

Sdružovat se určitě nesměli. To potom později, když už existovala NDR, bylo i po nějaké právní rovině trestáno. V NDR ani tak nebyla snaha o nějakou integraci. V těch dokumentech tehdejších se spíš používá slovo asimilace, a to je daleko přesnější. Vlastně oficiální politika SPD vůči těmto přesídlencům nebo vyhnanců byla co nejrychleji je absolutně asimilovat do té východoněmecké společnosti. Stejně tak v NDR nebo v té sovětské okupační zóně

Německa se nepoužívaly vůbec termíny jako vyhnanec. Těm lidem se říkalo Umsiedler, tedy přesídlenci nebo ehemalige Umsiedler, tedy bývalí přesídlenci. Méně často třeba také neue Mitbürger, tedy noví občané. Ovšem ten termín vyhnanec se vůbec nepoužíval. Na přelomu 40. a 50. let východoněmecké úřady označili integraci nebo asimilaci za dokončenou a potom už se příliš nepoužíval ani ten termín přesídlenec, maximálně bývalí přesídlenci. Ti lidé zmizeli ze všech statistik, už se nevytvářely žádné oficiální státní statistiky, kde bydlí kolik přesídlenců apod.. A vlastně jediná východoněmecká státní instituce, která s tím pojmem přesídlenec dále pracovala, byla Stasi, která vlastně až do konce 80. let samozřejmě vedla velmi pečlivé statistiky toho, kde bydlí kolik přesídlenců z východu, jakým způsobem jsou aktivní, jaké mají kontakty na západ atd..

Komentář:

Slova Tomáše Malínka potvrzuje i pan Manfred Glöckner, který pochází z dnešní polské Wroclawi, dřívějšího německého Breslau. Stejně jako Němci z českých zemí i on a jeho rodina museli odejít z rodné země a usadili se v Sasku. Glöcknerovi tak byli ve stejné situaci jako naši Němci:

Glöckner:

To u nás nebylo. V někdejší východní zóně nebyly žádné krajské spolky jako na západě, kde jich bylo jak hub po dešti. A oficiální označení pro nás bylo „přesídlenec“. To se říkalo třeba ve škole, my sami jsme se považovali za uprchlíky. Také jsme o sobě říkali, že jsme byli vyhnání, nikoli přesídlení. Přesídlení – to zní jako něco dobrého. Ve škole jsem kvůli tomu měl problémy, protože jsem tvrdil, že jsme nebyli přesídlení, ale vyhnání.

Komentář:

Nebylo zkrátka ideologicky vhodné, aby východoněmecký komunistický režim nějak zvlášť upozorňoval, že bratrské Československo, potažmo Polsko, vyhnalo – pardon „přesídlilo“ ze svého území obyvatelstvo, které považovalo za ideologicky nebezpečné a část tohoto obyvatelstva nyní buduje režim v NDR. Anebo, aby lidé z antifatransportů, kteří odcházeli z Československa dobrovolně, vykládali, že odešli především proto, že se k nim Češi i jako k antifašistům chovali nenávistně...

Tomáš Malínek:

Když se vrátíme k tomu právo sdružovat se nebo nesdružovat se, tak v NDR to na rozdíl od západního Německa bylo striktně zakázané, ale přesto ta setkání nebo ta komunikace v

rámcí těch jednotlivých komunit vysídleneckých to všechno samozřejmě nějak fungovalo na nějaké pololegální nebo ilegální bázi. Zdaleka nejznámějším příkladem tohoto sdružování jsou setkání vysídlenců v Lipsku a v Halle v místních zoologických zahradách. Zpravidla to bylo u příležitosti nějakých významných římskokatolických svátků, které byly populární na tom území, kde žili českoslovenští Němci. Většinou to bylo kolem pátého srpna, když to svátek Panny Marie Sněžné nebo na jaře o Letnicích, kdy se nějaký větší počet vysídlenců jakoby náhodně sešel v té zoologické zahradě, koupili si tam normálně vstupenku a sešli se třeba v restauraci, která tam byla a tam si povídali, vyměňovali zážitky nejenom z NDR, ale i z případných návštěv Československa. Toto všechno vlastně Stasi velmi podrobně sledovala konce až do konce 60. let. Takže my vlastně díky Stasi a těm dokumentům, které se dochovaly, velmi přesně víme, jak ta setkání probíhala, o čem tam mluvili. Stasi samozřejmě mezi vyhnanci měla své informátory. Řádově to bylo několik tisíc lidí, kteří na tyto srazy chodili. Samozřejmě oni si velmi podrobně zjišťovali, odkud lidé do Lipska nebo Halle přijeli a samozřejmě také zjišťovali, odkud byli původem. Z našeho pohledu je velmi zajímavé, že na těch setkáních v Lipsku se z větší části podíleli vyhnanci z regionu Mostecko, Litoměřicka.

Komentář:

Vypráví Tomáš Malínek. Pokud tedy Stasi sledovala aktivity Němců z Československa, znamenalo to, že takový původ byl nějakým handicapem? Že lidé raději nevykládali, odkud jsou?

Tomáš Malínek:

To, o co Stasi šlo, bylo v první řadě zjistit, zda ti vyhnanci jsou nějakým způsobem napojení na vyhnanecké svazy nebo spolky v západním Německu. To je zajímalo primárně. A když třeba na těch setkáních v tom Lipsku jako zjistili, že tomu tak není a že ti lidé se baví primárně, jaké to bylo na dovolené v Československu a jaké navštívili město nebo vesnici, odkud pocházeli, tak pro Stasi to zas až tak zajímavé nebylo. To jen vzali na vědomí. Zajímalo je, zda tam nedocházelo například k zpochybňování hranic východního Německa, ale pokud se ukázalo, že někdo třeba požadoval úpravu německých hranic, zrušení hranic na Odře, případně připojení Sudet k Německu nebo něco podobného, tak to už se stíhalo a ti lidé se za to většinou dostali nějaký nemalý trest. Podobným způsobem potom byly stíhány i kontakty se západoněmeckými vyhnaneckými organizacemi. Vlastně až do roku 61, kdy byla uzavřena hranice mezi západním a východním Berlínem, tak bylo celkem běžné, že vyhnanci z východního Německa chodili na srazy těch západoněmeckých vyhnanců v západním Berlíně.

A to samozřejmě Stasi taky sledovala. Ale jak říkám, pokud se neprobíralo nic z pohledu Stasi revizionistického, jako byly výzvy ke změně hranic, případně zpochybňování socialistického režimu, nebo nešlo o kontakty se Západem, tak to nechávala být.

Otázka: Takže tajit původ z českých zemí nebylo potřeba?

Těsně po válce zhruba každý čtvrtý obyvatel NDR byl uprchlík. Až do stavby Berlínské zdi téměř milion lidí sice utekl směrem na západ, ale i tak od těch 60. do 80. let stále zhruba každý pátý obyvatel NDR byl uprchlík odněkud z východu, takže nebylo ani v moci Stasi nebylo sledovat každého a znepříjemnit život úplně každému, kdo byl vyhnaneckého původu.

Otázka: Ještě jsem se chtěla zeptat na jednu věc a to je to náboženství. Němci z Čech byli častěji asi katolíci než luteráni, čímž se lišili od obyvatel Saska, Braniborska. Neslo to s sebou něco? Měla katolická církev třeba tam radost, že přišli věřící? I když si umím představit, že ve východoněmeckém režimu bylo asi náboženství podobným způsobem potlačováno jako u nás...

Tomáš Malínek:

V meziválečném Československu podle statistik byl opravdu podíl římských katolíků mezi Němci mnohem vyšší než mezi obyvateli české národnosti. Někdy na přelomu 20. a 30. let se udávalo zhruba přes 94 %, což bylo mnohem než mezi Čechy. Samozřejmě v Sudetech byly tradiční, byť jakoby menšinové konfese, například luteráni, kterých bylo hodně přes 100 000, nebo starokatolická církev. Tam bylo jen pár desítek tisíc lidí, ale byli koncentrováni na jednom menším území v severních Čechách, takže to náboženské složení bylo pestré. Ale naprostá většina byli římská katolíci. Určitě to s sebou neslo velké problémy, když byli vlastně přesídleni do mateřské země reformace. Kromě toho, že mluvili jiným dialektem, jinak se oblékali, měli jiné zvyky, tak ještě navíc měli jiné náboženství. V praktické rovině se to projevovalo naprostým nedostatkem duchovních a naprosto nedostatečnou organizací církevní správy. Například v Sasku-Anhaltsku a Durynsku vlastně ten příslušný biskup byl na druhé straně hranice, tedy v západním Německu. A samozřejmě, že ty východoněmecké orgány, nebo ta okupační správa neměli zájem, aby jezdil na východ a spravoval to tam, takže to bylo velmi komplikované. Na druhou stranu církev samozřejmě uprchlíkům poskytovala určité zázemí. Byl to prostor, kde se nějakým způsobem mohli víceméně legálně sdružovat, ale je pravda, že potom postupem let příslušnost k té římskokatolické církve

upadala. Někteří úplně vystoupili z církve, z menší části přešli k luteránské církvi. Náboženská politika SED byla velmi podobná té v Československu, takže výsledkem je, že dnes v těch nových spolkových zemích je, pokud se nepletu, běžně 70 až 80 % obyvatelstva bez vyznání.

Komentář:

Myslím, že je čas představit si další konkrétní osudy. Mluvili jsme o osobnostech z oblasti médií, vědy a teď se podíváme na umělce.

Asi obecně nejznámější umělkyní z NDR, která se narodila u nás, je herečka Carola Braunbock. Určitě ji znáte, hrála macechu ve Třech oříšcích pro Popelku.

V Čechách se narodil také spisovatel, básník, překladatel a diplomat Louis Fűrberg, autor hymny komunistické strany NDR a dalších východoněmeckých budovatelských melodií, *(které ostatně provázejí náš pořad)*. Také Fűrberg odešel z Československa dobrovolně. A to až v roce 1954. S ohledem na svůj židovský původ se bál antisemitismu, který komunistická strana rozpoutala po procesu se Slánským. (Paradox že? Žid prchá v obavě před antisemitismem do Německa...)

V Mariánských Lázních se narodil Louis Rauwolf. V době NDR přední karikaturista, autor kreslených vtipů a ilustrátor.

Z Brna zase pochází jeden z předních východoněmeckých bavičů a moderátorů, herec, scénárista a textař Lutz Jahoda. S rodnou zemí byl pravidelně v kontaktu, psal například pro české kapely německé texty k českým lidovkám. Před lety vydal trilogii o historii své brněnské rodiny v letech 1939 až 1945. V době přípravy tohoto pořadu, tedy na jaře 2023, Lutz Jahoda, ročník 1927, ještě žil.

Další umělce s kořeny v českých zemích, připomene historička umění Anna Habánová z Technické univerzity v Liberci, která se dlouhodobě zabývá německojazyčnými výtvarníky z českých zemí:

Anna Habánová:

Z německy hovořících výtvarných umělců z Čech, Moravy a Slezska, určitě jich bude víc, bych uvedla dva příklady. Tady v Liberci se v roce 1893 narodil Erwin Müller, který studoval ve Vídni. Po první světové válce se vrací na chvíli do Vídně a pak celý život tráví až do roku 1945 v Liberci. Byl to malíř nové věcnosti. V roce 2014 proběhla jeho retrospektivní výstava v liberecké galerii. Víme, že se dostal do Naumburku, který je ve spolkové zemi Sachsen-Anhalt a co tam dělal, je pro nás velkou záhadou. Protože ta výstava v roce 2013 vzbudila zájem

německých kolegů a v Naumburku se v roce 2014 konala i její repríza. Tak jsme se samozřejmě s kolegy z tamního muzea pídili po tom, jestli nejsou nějaké doklady Müllerovi tvorby v místě, kde vlastně dožil a je pohřbený a bohužel se nepodařilo dohledat vůbec nic. Existují vzpomínky místních lidí, kteří ví, že byl podivínem a že maloval, pravděpodobně maloval na zakázku obrazy. Náboženské obrazy, které známe od našich babiček a dědečků, které si dávali v ložnicích nad postel. Ty ale se nepodařilo ani pro tu výstavu získat, takže o Ervínu Müllerovi nevíme nic.

Komentář:

Nicméně je velmi zajímavé, že umělec, který před válkou maloval ve stylu nové věčnosti, tedy moderního stylu řadícího se k avantgardě, se po válce zabýval náboženskými obrazy... Druhý výtvarník, s úplně jiným osudem, je Willi Sitte. Narodil se v Chrastavě v roce 1929. Jeho tec byl sociální demokrat, dědeček v Chrastavě patrně zakládal první komunistickou buňku. I sám Willi byl už od mládí komunistou. Výtvarné vzdělání se mu dostalo až na kurzech uměleckoprůmyslového muzea pro kresliče vzorů. Jeho mimořádný talent možný vzdělanostní handicap vyrovnal, a tak už před válkou vystavoval:

Anna Habánová:

Přišla druhá světová válka, v roce 1940 byl povolán do Kronnenburgu, kde vytvářel velké nástěnné malby podle vzoru jiných malířů. Potom šel na frontu a dostal se v Itálii do zajetí. Byl velkým zastáncem komunismu. Údajně dezertoval a v libereckém archivu se podařilo dohledat, že někdy v srpnu 1946 se z Itálie dostává zpátky do Chrastavy. Jeho rodina byla označená jako antifašistická, tak i s velkou částí stejně tak jako velká část chrastavského obyvatelstva. Volby do tamního zastupitelstva ve 20. letech totiž mohutně vyhrávala Komunistická strana Československa a díky tomu si Chrastavští dokázali vydobýt antifašistickou pozici a na konci října 1946, patnáctým údajně posledním vlakem, byli odsunuti nebo dobrovolně vystěhováni do východní okupační zóny. Šli přes Brno. V roce 1947 se Sitte dostává do Halle. Obratem vstupuje do SED. Víme, že v roce 1950 učil na tamní umělecké škole. V roce 1951 je ale v oficiálních podkladech sasko-anhaltské kulturní politiky označen jako stoupenec oduševnělého individualismu v duchu, který neodpovídá socialistickou realistické malbě. Ta jeho pozice, přestože byl velmi aktivním komunistou, byla velmi rozporuplná. To, co se nelíbilo té tehdejší nomenklatuře bylo ovlivnění Pablem Picassem, Paulem Kleem nebo Maxem Ernstem, kterého on vlastně v těch 50. letech objevuje, protože ho z 30. let neznal. Tehdy se k ní prostě nedostal.

Už v roce 1949 obdržel první státní zakázku, a svojí první velkou muzeální výstavu. Předtím byl samozřejmě se účastnil řady dalších výstav, ovšem první velkou muzejní výstavu měl září v roce 1963 v Erfurtu. Postupně se dostává do těch nejvyšších vrstev oficiální kulturní a umělecké propagandy východoněmeckého uměleckého života. Byl dlouholetým předsedou tamního Spolku výtvarných umělců. Verband bildender Künstler der DDR a vlastně až do roku 1989 se velmi aktivně podílel na kulturní a umělecké politice tehdejšího východního Německa.

Komentář:

Pokud vás zajímá umění, zkuste si obrazy Willi Sitteho najít na internetu. Skutečně to není žádný socialistický realismus. Je to – alespoň podle mého – vážně jedinečné.

Anna Habánová:

Willi Sitte v duchu další kubistické vlny namaloval velký obraz k Lidicím. Obraz byl evidentně i podle zpráv, které se dochovaly v archivech ministerstva zahraničí, dopraven do Lidic, ale s největší pravděpodobností byl možná i na popud NDR zničen. Není ho totiž možné dohledat. Byl to velkoformátový obraz utrpení lidických obyvatel.

Komentář:

V rámci Sitteho německé velké retrospektivní výstavy 2021 se tento obraz hledal, ale nenašel. Podařilo se ho alespoň zrekonstruovat podle dochovaných černobílých fotografií. NDR ho, jak se domnívá Anna Habánová, nechala zničit proto, že se styl, ve kterém ho Sitte namaloval, nezdál ideologicky vhodný.

Komentář:

A jak se vlastně Němci z českých zemí uplatňovali ve strukturách samotného režimu? Slyšeli jsme, že do sovětské zóny přijížděly tzv. antifatransporty s registrovanými antifašisty. Sociálními demokraty a především komunisty. Jak se zařadili? Ptám se opět Tomáše Malínka: V minulosti byly už zpracovány statistiky toho, v jakých oborech nebo profesích se se nejlépe uplatnili. Jednoznačný prim hrála diplomacie, diplomatická služba. Tam jich bylo zdaleka nejvíc. Takže s velvyslanci sudetoněmeckého původu na ambasádách NDR se tehdy můžeme setkat úplně všude na světě. A nejnámější potom osobnosti určitě Oskar Fischer, dlouholetý ministr zahraničních věcí NDR. Po tom druhým oborem, kde se ti antifašisté velmi dobře uplatnili, tak byly ozbrojené složky, to znamená policie i tajná policie včetně Stasi a potom později východoněmecká armáda i pohraniční stráž. Dokonce podle nějaké statistiky k tomu myslím, že ji dělala zrovna Stasi, asi 50 % všech generálů pohraniční stráže byli přesídlenci z

východu. A potom tím třetím oborem byla propaganda nebo média, tehdy by se řeklo spíš sdělovací prostředky. To všechno vlastně vycházelo z profesních zkušeností antifašistů. Když byl někdo antifašista z Československa, tak byla vysoká pravděpodobnost, že buď emigroval, a tudíž měl zkušenosti s prací někde v Anglii nebo v Sovětském svazu, tudíž služba v diplomatické službě se sama o sobě nabízela. Co se týče ozbrojených složek, byla tam řada československých Němců, kteří byli interbrigadisté ve Španělsku nebo emigrovali do Sovětského svazu a pak bojovali v řadách Rudé armády proti Hitlerovu Německu. Byli tam lidé, kteří bojovali v československé armádě, ať už v Anglii nebo v Sovětském svazu. Byly tam také bývalí partyzáni, kteří se podíleli například na Slovenském národním povstání. Takže těch československých Němců s nějakou bojovou zkušeností bylo hodně, a to uplatnění tedy našli. A sdělovací prostředky zase souvisely s tím, že mnoho československých Němců, komunistů, už před válkou odešlo do Moskvy a pak pracovali u komunistické internacionály, takže zase měli velmi bohaté zkušenosti s prací ve sdělovacích prostředcích.

Komentář:

Z těch sudetských Němců, kteří se uplatnili v bezpečnostních složkách, si uvedeme toho asi nejzajímavějšího, a sice Rudi Mittiga. I když nešlo o žádného válečného antifašistu. Mittag se narodil v Liberci, jako syn majitele sodovkárny. Chlapec z konzervativní rodiny, který byl funkcionářem v Hitlerjugend. Studoval na stavební škole, v roce 1943 narukoval do Wehrmachtu. Bojoval na východní frontě, kde v roce 1945 upadl do zajetí. Po ročním kurzu v Antifa-Schule byl propuštěn a odjel rovnou do nově vzniklé Německé demokratické republiky. Zde záhy vstoupil do SED, vystudoval vysokou školu a po krátké době nastoupil na ministerstvo státní bezpečnosti – známé jako Stasi. Tedy obdoby naší StB. Začínal jako řadový úředník, ale postupně se dostával výš a výš, až byl v roce 1974 jmenován náměstkem ministra Stasi. Rudi Mittag, rodák z Liberce, jeden z nejvyšších šéfů Stasi, zemřel v roce 1994.

Tomáš Malínek:

Myslím, že to bylo v roce 1948 vznikla v NDR tzv. nacionálně demokratická strana Německa, což byla vlastně blokpartaj, jakoby strana, která patřila do něčeho, čemu se u nás říká Národní fronta, tedy strana, která respektovala vedoucí úlohu SED v politickém systému NDR, která byla primárně určena jednak pro bývalé členy NSDAP, ale také pro navrátilce ze sovětského zajetí a také právě pro uprchlíky nebo vyhnance. Takže to byla strana, která měla

právě sbírat hlasy těch, kteří jaksi a priori byli zaujatí vůči východoněmeckému režimu, ale zároveň to bylo tak dovedně zařízené, aby odčerpávali hlasy třeba křesťanským demokratům, kteří v těch prvních poválečných volbách výrazně u vyhnanců uspěli. Byl to podobný systém jako těsně po válce například na Slovensku, kde také vznikla Strana svobody, která měla odčerpat hlasy demokratům, a proto byla nominálně velmi konzervativní, antikomunisticky naladěná. Ale komunisté ji podporovali, aby se jaksi rozmělnily hlasy těch lidí, kteří by normálně hlasovali proti komunistům. Stejný systém byl uplatňován i ve východním Německu. Právě v této straně byl činný třeba Ferdinand Thun.

Komentář:

Ferdinand Thun-Hohenstein se narodil v roce 1921 v Děčíně, jako potomek šlechtického rodu Thun-Hohenstein. Jeho babička byla sestrou Žofie Chotkové, manželky Ferdinanda d'Este.

Také Ferdinand Thun upadl za války do zajetí a absolvoval Antifa-Schule. Ze zajetí šel tedy rovnou do NDR. Vystudoval politologii a vstoupil do diplomatických služeb. Východní Německo zastupoval na diplomatických misích v Íránu a Afghánistánu. Pak pracoval v delegacích NDR při OSN, kde se zaměřoval především na tematiku omezování jaderných zbraní. Později byl jmenován delegátem NDR v UNESCO. Zemřel na podzim roku 2022. Je zajímavé, že zatímco komunistické Československo příslušníky „poražených tříd“, podobně jako třeba Němce, vesměs odsouvalo na okraj společnosti, taktéž komunistické východní Německo dávalo takovým lidem šanci:

Tomáš Malínek:

V případě NDR, tam vlastně, ať už to byly ti vyhnanci nebo to byli lidé s nacistickou minulostí, tak ten režim je za A chápal jako potencionální ohrožení svojí stability a ohrožení vztahu s ostatními východoevropskými státy. Takže v jejich zájmu bylo ty lidi pokud možno jak co nejrychleji asimilovat a nějak vlastně zamezit tomu, aby u nich vznikla nějaká jakoby svébytná identita, nějaké ohraničení se vůči té většinové společnosti. Takže i s těmi bývalými nacisty oni prostě museli nějakým způsobem pracovat tak, aby je získali. Když ne k nějakému nadšenému souhlasu, tak aspoň nějaké základní loajalitu vůči tomu režimu. To prostě jinak nešlo.

Komentář:

Uzavírá Tomáš Malínek. A to je z dnešního Tématu Plus všechno. Technicky spolupracovala Lenka Čurdová, dramaturgii měl David Hertl, a od mikrofonu zdraví a někdy příště na slyšenou se těší V.K.